

Enhedsskolen som politisk dannende institution

Af Louise Nabe-Nielsen, projektleder i uddannelsestænkertanken SOPHIA

Folkeskolen er den væsentligste kulturinstitution i samfundet, og er af samme grund også den mest omdiskuterede. Det er selvfølgelig ikke så underligt, fordi der netop med folkeskolen er meget på spil. Vores børns fremtidsmuligheder, samfundets fortsatte økonomiske og kulturelle eksistens, samt ikke mindst en masse menneskers daglige arbejdsplads og (ud)dannelsessted.

I diskussionen om folkeskolens kvalitet og udviklingsmuligheder er begrebet *enhedsskole* ofte til debat. Begrebet indebærer en ganske særlig form for skoletænkning, der har en lang tradition bag sig. Denne tradition skal i det følgende præsenteres, idet der samtidig vil blive redegjort for de udfordringer enhedsskolen møder i det moderne konkurrence- og kontrolsamfund. Sidst i artiklen præsenteres et bud på en tænkning, der implicerer enhedsskolelæringen på en måde, der modsvarer de behov og udfordringer, skolen og samfundet står over for i dag og i fremtiden.

Pædagogiske strømninger

Enhedsskolen har som nævnt en lang historie bag sig. Allerede i begyndelsen af 1900-tallet opstod ideen om enhedsskolen, forstået som det, at alle skulle have lige muligheder for at gå igennem et skoleforløb. Den første enhedsskole var kendetegnet ved at være en *delt* skole, fordi elevernes skoleforløb blev delt op efter deres faglige præstationer; nogle børn tog et helt skoleforløb til og med gymnasiet, mens andre måtte nøjes med realskoleeksamen eller måske kun mellemskoleeksamen. I realiteten var det ofte almuens børn, der endte med den korteste skolegang, men i princippet havde alle lige muligheder for skolegang fra første klasse til og med gymnasiet – hvis ellers de var egnede.

Denne delte enhedsskole, der tager udgangspunkt i en forestilling om, at det bedste faglige udbytte nås ved at sætte børn sammen med samme faglige standpunkt – en form for "lige børn leger bedst"-pædagogik – kan karakteriseres som en *elevdifferentieret* skole.

Op gennem 1900-tallet indså man, at delingen ikke havde de ønskede effekter, og man begyndte derfor at tænke anderledes om strukturen af skolen. Det resulterede i den såkaldte *udelte enhedsskole*, der med skoleloven i 1993 blev politisk stadfæstet. Her er der tale om en skole, der tilbyder undervisning til alle børn fra første til niende klassetrin, og som ikke deler børn op hverken efter faglige eller sociale forudsætninger. Den pædagogiske effektivering hedder her *undervisningsdifferentiering*, fordi det netop er undervisningen, der rettes mod den enkelte elev, og ikke omvendt.

Tanken bag enhedsskolen har fra begyndelsen været at anerkende den enkelte uanset dennes sociale, kulturelle, økonomiske, nationale eller religiøse baggrund. Det betyder, at enhedsskolen – således som Holger Henriksen påpeger – kan forstås som et sted, der giver *lige adgang* for alle elever i den undervisningspligtige alder, og at dens sigte er at være *almendannende*, frem for eksempelvis at rette sig mod et særligt erhverv, en religiøs retning eller en bestemt klasse.¹ Med sig bærer enhedsskole-tænkningen også ofte en opfattelse af at være dét sted, der kan udjævne den sociale ulighed i samfundet, ikke ved at alle gøres ens, men snarere fordi enhedsskolen rummer forskelligheden og dermed giver indtryk af rummelighed på tværs af sociale klasser.

Den politiske diskurs har ændret retning mange gange i historien, og har løbende sat sit præg på de pædagogiske strømninger. Derfor kan enhedsskolens historie groft sagt anskues som en vekslen mellem den liberale forestilling om et samfund, hvor friheden til at vælge, herunder også vælge skolegang og uddannelse, kæmper mod den socialistiske lighedstanke, især forestillingen om lige muligheder for alle. Og netop 1993-loven, som jo formulerede den endelige *udelte enhedsskole-tænkning*, er i vid udstrækning resultatet af skolens turbulente historie. Her er tanken nemlig, at alle har lige muligheder for skolegang og undervisning, samtidig med at der tages hensyn til den enkeltes forudsætninger og potentialer. Med andre ord er tanken at enhedsskolen skal inkludere såvel individet som fællesskabet – det særlige såvel som det almene.

Enhedsskolen og dens udfordringer i dag

"Den udelte enhedsskole svækkes af en undervisningsdifferentiering, der opløser fællesskabet og tenderer til at blive individualisering, *en indre deling*."²

Selvom tanken om undervisningsdifferentiering pædagogisk set er forankret i en forestilling om individet som værende en nødvendig del af fællesskabet, og selvom der i praksis ikke forekommer vedvarende opdeling af børn hverken fagligt eller socialt, så viser de seneste års udvikling, at skolen alligevel bliver mere og mere delt. Samfundets udvikling frem mod en konkurrencestat, en stigende individualisering, en politisk fremelskning af 'testvindere', og en social anerkendelse af de, der har x-factor, bliver nemlig hverdag for skolen. Derfor bliver de pædagogiske principper bøjet, så skolen ikke alene efterstræber sit formål, men også – og endnu vigtigere – optræder som værdig konkurrent til de mange øvrige tilbud, unge udsættes for. Med andre ord befinder skolen sig i et kaotisk virvar af krav, mål, værdier og behov.

Adskillige forskere påpeger, at enhedsskolen har svære kår, ikke blot fordi den bryder sig selv ned indefra, men også fordi den er et produkt af det samfund, der omgiver den.³ Samtidig viser det sig paradoksalt nok, at enhedsskolen giver langt bedre resultater end de delte skoler, som vi ofte sammenligner os med, formentlig fordi de svageste elever motiveres og 'trækkes op' af de stærkere elever, samtidig med de stærke elever ikke mister noget derved.⁴ Dermed synes enhedsskolen at være placeret i et kaotisk spændingsfelt mellem begrænsninger og muligheder.

Inden vi imidlertid kan springe ind i fremtiden og præsentere den enhedsskole, der kan og bør vise sig her, skal de samfundsmæssige vilkår og deres betydning for enhedsskole-tænkningen klarlægges nærmere. For hvad er det for nogle vilkår, der sætter rammer og betingelser op for enhedsskolen, og er nogle af vilkårene snarere at forstå som udfordringer, der med den rette indsats kan ændres?

Den politiske dagsorden, som i høj grad tegner billedet for skolens rammer og muligheder, er præget af effektivitet, konkurrence og kontrol. Nok er der med skolens formålsparagraf formuleret et sæt idealer for skolen, men indenfor rammerne af disse optræder de politiske krav om effektivitet og økonomisk vinding. Enhedsskolens rolle opfattes som det at kunne indgå i konkurrencen og give et tilbud, der overbeviser forældre,

børn og lærere om kvalitet og muligheder – et tilbud, der ikke overgås af privatskolernes tilbud.

Med gennemførelse og offentliggørelse af testresultater sættes der fokus på den enkelte skoles præstationer; evalueringens indtog fremhæver resultaterne frem for vejen dertil, og den nuværende regerings forståelse af fag-faglighed som vejen til økonomisk vækst⁵ synes at sætte præg på den konkrete gennemførelse af folkeskolens undervisning. Seneste forslag fra regeringen handler om linjedeling af børn fra syvende klasse, hvorved de ledes frem mod et fremtidigt valg af ungdomsuddannelse.⁵

De politiske vinde modsvarer i den pædagogiske tænkning af øget fokusering på metoder som *de mange intelligensers pædagogik*, *læringsstile* og senest *cooperative learning*. Trods metodernes forskellighed har de alle det til fælles, at de søger at beskrive og definere eleven, dvs. reducere det enkelte individ og derved fremme indlæringen, således at eleven når længst muligt hurtigst muligt. Dermed mener man at kunne tilgodese såvel kravet om undervisningsdifferentiering som konkurrencestatens krav om effektivitet og økonomisk vækst. Som en ekstra sikkerhedsforanstaltning følges dette op af politiske initiativer som PISA-undersøgelser og andre test og kontrolforanstaltninger.

I tillæg til såvel den politiske som den pædagogiske tænkning præges ungdomskulturen også indefra af individualiseringsbølgen. Den viser sig hos den enkelte som et stigende behov for at manifestere og fremhæve sig selv, blandt andet gennem diverse reality-shows og hurtige kommunikationsmedier. Selvom målet med selvfremstillingen via disse medier er at blive synlig i verden, sker det langt fra, fordi der netop ikke stilles krav til kommunikationen. Tværtimod fjerner disse selvfremstillinger opmærksomheden fra det betydningsfulde, fra det at vi lever blandt andre, og at vi har et fælles ansvar; resultatet er at stadigt flere unge kæmper med selvværdsproblemer og lign.⁶

Samtidig bevirker det øgede forbrug, som både Zygmunt Bauman og Naomi Klein er inde på, en særlig grad af anonymitet og overfladiskhed.⁷ 'Køb og smid væk-kulturen' bærer præg af overflod og tankeløshed, fordi vores varer altid kan erstattes, hvis ikke de lever op til vores forventninger. Med andre ord er fællesskabets krav om fælles ansvarlighed negligeret til fordel for en 'ligealdighedstænkning'.

Vilkår eller udfordringer?

Når 'skolen for fremtiden' skal formuleres, er der som antydnet i det foregående en række vilkår eller udfordringer, der bør medtænkes. Skolen skal dog ikke blot indordne sig og leve efter den aktuelle politiske vindretning, ligesom den heller ikke skal kæmpe imod ud fra argumenter, der hører fortiden til – hvad enten det så er fra den ene eller anden side i kulturkampen mellem form- og indholdscentreret pædagogik.⁸ Målet må være at finde en måde at drive skole på, der medtænker de aktuelle samfundsmæssige vilkår og behov og *samtidig* tager hensyn til den enkeltes behov.

Ved at skelne mellem vilkår og foranderlige tilstande, kan man skærpe opmærksomheden på skolens position i samfundet. For hverken konkurrence, forbrug eller individualisering er et vilkår, men derimod tilstande, som *kan* være anderledes. Vilkårene handler om globalisering og pluralitet, og er som sådan betydningsfulde, fordi de rammesætter vores muligheder. Og – nuvel – konkurrence, forbrug og individualisering er temmelig dominerende aspekter, som måske ikke umiddelbart kan forandres, men som ikke desto mindre *ikke behøver* være dominerende i alle livets sfærer. Og netop her findes skolens muligheder for at udfolde sig som et rum for andet end konkurrence, forbrug, kontrol og individualisering. Fordi skolen ikke er eller skal være en mini-udgave af samfundet, men derimod er en institution med *værdi i sig selv*, er det muligt at gøre skolen til det mulighedsrum, hvor pluraliteten – forskelligheden – rummes, udforskes og udfordres.

Enhedsskolen udfordres i dag af krav om effektivitet, hvilket mindsker mulighederne for at fastholde enhedstanken. *Lige muligheder* erstattes i stigende grad af *ulige* muligheder, og *almendannelsen* erstattes af uddannelse *til* uddannelse. Trods tidens dystre krav skal vi i det følgende forfølge tanken om en enhedsskole for alle, hvor almindannelsen viser sig som en art politisk dannelse med udgangspunkt i pluraliteten som værende det mulighedsgivende vilkår.

Enhedsskole og demokrati

Udgangspunktet for en enhedsskole-tænkning må være det demokrati, som skolen er indlejret i, og hvis eksistens vi fortsat ønsker at bevare og udvikle. Imidlertid er det væsentligt at forholde sig kritisk-reflekterende til netop demokratiet, således at skolen ikke blot bliver et sted, hvor reproduktion af det eksisterende finder sted. Tværtimod må demokratiet og især skolens rolle i relation hertil betragtes som en dynamisk størrelse, der i takt med de individer, der agerer i demokratiet, er i en fortsat udviklingsproces.

Det centrale for pædagogikken er som Gert Biesta påpeger, at skabe rum for at individet kan udfolde sig og opleve sig selv og andre som subjekter. Dette er kun muligt, hvis skolen ikke har til opgave blindt at reproducere eksisterende værdier, men derimod søger at skabe et udviklingsrum, hvor hvert enkelt individ optræder som subjekt i relation til andre subjekter.⁹

En enhedsskole-tænkning, hvor det centrale er den almene dannelse, og hvor skolen kritisk-reflekterende er forankret i demokratiet, må – trods de mange udfordringer – være målet for en fremtidig skoletænkning. Det centrale er derfor at forholde sig til såvel demokratiet som til skolens opgave og muligheder i relation hertil.

At blive til i verden

Selvom vi ønsker at fastholde, at *enhedsskolen er en almendannende skole med lige adgang for alle*, skal vi ikke samtidig fastholde eller vende tilbage til tidligere tiders forsøg på at etablere en sådan enhedsskole. Vi må derimod erkende, at tiden er en anden, at vi står midt i en turbulent tid, hvor individualisme, forbrugerisme, konkurrence- og kontrolmentalitet er de herskende ideologier. Vi må med andre ord acceptere, at skolen står overfor nogle store udfordringer, som den på kritisk-reflekterende vis skal forholde sig og agere i forhold til.

Den væsentligste begrundelse for at holde skole er at skabe nogle rammer indenfor hvilke børn og unge kan udvikle sig og "blive til i verden".¹⁰ Netop det at *blive til i verden* indikerer, at individet er underlagt det vilkår, der før blev betegnet som pluralitet. Man hverken kan eller skal tænke individet uafhængigt af dets omverden.

Selvom det kan synes banalt at anskue mennesket i dets relation til andre, er det ikke desto mindre et væsentligt aspekt i pædagogikken, et aspekt, der i stadig større grad elimineres til fordel for en mig-kultur. Selvom globaliseringen har ført til større konkurrence og dermed også til større grad af individualisering, så fordrer den samtidig, at vi kan *kommunikere* på tværs af kulturelle, fysiske og sociale grænser. Med andre ord skaber globaliseringen både en stigende individualisering og et større behov for at tænke og handle i relationer.

Når menneskelige relationer fremhæves som væsentlige i en fremtidig skoletænkning, skyldes det altså flere forhold. Dels er vi som mennesker afhængige af hinanden, og kan kun blive til som mennesker i kraft af spejlinger, anerkendelse og udfordringer i dialogen med andre. Dels kræver globaliseringen, at vi kan indgå i dialog på tværs af kulturelle, sociale og nationale skel. Og dels er netop dialogen og relationerne det, der giver os muligheden for at agere og handle politisk, og dermed være aktivt deltagende i udformningen af demokratiet.

Pluralitet og politisk dannelse

Den samtale og handling (dialogen), der forekommer eller må forekomme individer *imellem*, knytter nødvendigvis an til pluraliteten, fordi pluralitet eller mangfoldighed – som den amerikansk-tyske filosofi Hannah Arendt beskriver – er det vilkår, der præger menneskeheden.¹¹ Derfor må også tanken om enhedsskolen basere sig på en forståelse af mangfoldighed som vilkår for samtale og handling, eller med andre ord *forskellighed som forudsætning for fællesskab*.

I det fysiske samvær med andre som netop muliggøres med enhedsskolen, optræder vi med vores forskelligheder, hvor vi på lige vis har mulighed for at ytre os i tale og handling. "Den lighed, der råder i det offentlige rum, er nødvendigvis en lighed blandt ulige, der har behov for at udligne sig med hinanden."¹² Pluralitet er altså både at forstå som det, der skaber mulighederne for ensked og forskellighed som det, der gør os i stand til skelne den enkelte fra de andre. Med andre ord kan enhedsskolen med tanken om forskellighed og dannelse til det almene, betragtes som det sted, hvor vi som frie individer udvikler os forskelligt i fællesskab med andre.

Det fællesskab, der muliggøres med enhedsskolen, er det man kan kalde et *politisk fællesskab*. Her er der ikke kun tale om at skabe forbindelser mellem dem, der på forhånd er enige eller ens, men derimod – og især – om at lade fællesskaber opstå mellem dem, der intet har til fælles.ⁱ Denne form for ukonventionelle fællesskaber synes mere aktuell end nogensinde, fordi globaliseringen har skabt store kulturelle og sociale forskelle. Et ukonventionelt fællesskab rummer i særlig grad forskelligheden, og stiller derfor krav om anerkendelse og forståelse på tværs af etablerede forståelseshorisonter. For at et fællesskab imidlertid kan vise sig befordrende for vores selvstændiggørelse og dannelse skal det hvile på en samtale om det fælles bedste, dvs. om det, der i alle henseender skaber vores lige rettigheder. Enhver har i et sådant fællesskab samme ret til at ytre sig og ytringens flerhed viser netop, at vores perspektiver er forskellige, men ikke desto mindre lige gyldige.

Når fællesskabstanken – med pluralitet som vilkår – er afgørende for en fremtidig enhedsskoletænkning, skyldes det ikke mindst, at samfundet, herunder demokratiets udviklingsmuligheder, må befinde sig indenfor rammerne af et *fælles ansvar og fælles handlinger og beslutninger*. Når beslutninger har betydning for et flertal af individer, bør de også træffes af et flertal af individer.

Den politiske dannelse viser sig, når skolen muliggør og bevidstgør individerne om deres rolle og muligheder i samfundet. Her er tanken om *pligter og rettigheder* væsentlig, fordi den rummer dobbeltheden af individets ageren i samfundet.¹³ Med pligt henvises til individets aktive rolle i fællesskabet, der viser sig som dialog, handling og til tider indgriben. Negligeres pligten opstår et samfund præget af forbrugets individuelle behovstanke, hvor hvert individ alene tænker på sin egen 'overlevelse'. Omvendt må heller ikke retten til at tage del i de fælles goder negligeres, fordi der så bliver tale om ren kollektivismen uden hensyntagen til individet. Den politiske dannelse opstår når rettigheder og pligter, individ og samfund, og indhold og form tænkes som gensidigt afhængige størrelser.

ⁱ Denne fællesskabsopfattelse er et bud på, hvordan vi som 'kulturelt frisatte' individer til stadighed har mulighed for at indgå i fællesskaber. Pointen er netop, at vi i kraft af ikke at have noget – eller kun meget lidt – til fælles faktisk i endnu større grad end gennem konventionelle fællesskaber kan udvikle og etablere os som individer, fordi udfordringen, forpligtelsen og kravet om forståelse er større (Biesta, 2009).

Enhedsskolens rammer og muligheder

Forskellighed og fællesskab er nogle af de vigtigste tanker for en fremtidig skoletænkning. Med disse tanker følger muligheden for at skabe noget af vedvarende betydning, et politisk indhold der rækker langt ud over, hvad tidens anonyme og overfladiske kommunikationsformer gør.

Enhedsskolen må betragtes som det mulighedsrum, hvori vores frie tanker og handlinger kan blomstre, hvor vi kan blive synlige for andre i vores forskellighed, og hvor vi kan skabe vores fremtidige muligheder for at blive politisk bevidste og handlende individer. Imidlertid er dette kun muligt, hvis skolen ændrer kurs indefra – og dermed tager sin rolle som skaber af demokratiet alvorligt. Udenfor skolen hersker stadig det politiske ideal om hurtig og effektiv økonomisk vækst via øget konkurrence, der opstår i stigende grad økonomiske og sociale uligheder, forbrugerisme og individcentreret koncepttænkning. Disse uheldige tendenser har nok betydning for enhedsskolen, men behøver ikke dominere hverken dagligdagen eller pædagogikken på skolerne. Tværtimod må netop folkeskolen søge at etablere sig som *andet* end en konkurrencedygtig profil-institution, der kæmper om de dygtigste elever. Den må etablere sig som det sted – muligvis det eneste i samfundet! – hvor der er plads til alle og hvis sigte er af almen karakter, fordi vejen frem mod det at blive til i verden går gennem dannelsen af den politiske bevidsthed og handling, udviklet i *fællesskab* med andre.

Skolen må derfor holde fast i sine muligheder for at agere indenfor rammerne af formålsparagraffen, og ikke lade tidens trend være det herskende ideal. Den voldsomme fokusering på individet, som særligt gør sig gældende med metodebølgen, må erstattes af en tiltro til lærerens egen planlægning og gennemførelse af undervisning. Ligeledes må de mange politiske krav om trinmål, test og evaluering søges ændret gennem etableringen af en enhedsskole, hvor indholdet går hånd i hånd med formen, hvor skolens opgave ikke forstås uafhængigt af eleverne og undervisningens form. Med andre ord må skolen være et sted, der har værdi i sig selv, hvor elever ikke er instrument for økonomisk vinding, og hvor lærere, ledere og elever oplever samvær, der stiller krav og giver mening.

-
- ¹ Henriksen, Holger (2005). *Samtalens Mulighed – nye bidrag til en demokratisk didaktik* (5. udg.). Holger Henriksens Forlag.
- ² Ibid., s. 100.
- ³ Se bl.a. interview med Jens Rasmussen, Folkeskolen 22. okt. 2004: *Skolen for alle er i opløsning*, og Sauer, Niels Christian (9. august 2009). *Populistisk godtkøbssnak og skolefremmed managementtænkning presser skolen ud i den ene blindgyde efter den anden*. Kronik i Politiken.
- ⁴ Se bl.a. Niels Egelund og Jan Mejding, Folkeskolen 12. juni 2009: *Enhedsskolen virker*.
- ⁵ Olsen, John Villy og Thejsen, Thorkild (januar 2010). *Løkkets drøm om skolen*. Månedsmagasinet Undervisere 2010.
- ⁵ Tholl, Sofie (25. juli 2010). *Niveaudeling i folkeskolen kan være på vej tilbage*. Information.
- ⁶ Se bl.a. interview med Hans Henrik Knoop, Information 12. sept. 2008: *Forskeralarm: Her lades hele verden ude*.
- ⁷ Se bl.a. Bauman, Zygmunt (2004). *Det belejrede samfund*. Hans Reitzels Forlag, og Klein, Naomi (2001). *No logo*. Klim.
- ⁸ Henriksen, Holger (1996). *Kulturkampen – bidrag til enhedsskolens historie*. Holger Henriksens Forlag.
- ⁹ Biesta, Gert (2009). *Læring retur. Demokratisk dannelse for en menneskelig fremtid*. Unge Pædagoger.
- ¹⁰ Ibid.
- ¹¹ Arendt, Hannah (2005). *Menneskets vilkår*. Gyldendal.
- ¹² Ibid., s. 216.
- ¹³ For en idéhistorisk indføring i forholdet mellem rettigheder og pligter, samt den politiske dannelsesbetragtning, se Nabe-Nielsen, Bent (2007/2008). *Dannelsens Veje I, II*. Klim.